

SCHOONBERGEN, Engele
Netherlands Documentation Project
Dutch
RG-50.570*0011

[01:] 00:46:00 – [01:] 05:50:59

Hij zegt dat zijn naam Ed Schoonbergen is, geboren Engele Schoonbergen, op 8 september 1930; zegt dat hij altijd gewoond heeft in Amsterdam, in de Indische Buurt tot zijn zevende, en daarna op zijn huidige adres aan de Bos en Lommerweg, in Bos en Lommer; zegt dat hij uit een beschermd gezin komt; vader werkte; moeder was huisvrouw die er altijd was om voor de kinderen te zorgen; niet-religieus gezin, één jongere zus; vader was niet religieus omdat hij tijdens de Crisis te hard had moeten werken om ergens in te geloven; hij herinnert zich dat hij naar een basisschool ging, Querido genaamd, een gemengde school met Rooms-Katholieken en Protestanten, geen gebed, geen aandacht voor het geloof; typeert zijn jeugd als erg gelukkig en beschermd; zegt dat hij te jong was om te merken hoe moeilijk de crisisjaren waren; vader was boekhouder bij het AZA ziekenfonds; drukt verbazing uit over het feit dat er thuis niet over politiek werd gepraat; vader kwam uit een gezin met vier broers, moeder had 14 broers en zussen; alles draaide om het gezin; de krant werd niet besproken; vraagt zich af of zijn ouders überhaupt bewust waren van het bestaan van Duitsland; herinnert zich dat de familie een kleine radio had, maar geen telefoon, radio werd alleen gebruikt op zondag voor saaie religieuze muziek en om vier uur de sport; herinnert zich zijn vaders favoriete radioprogramma.

[01:] 05:51:00 – [01:] 12:49:59

Hij herinnert zich dat het plots oorlog was; herinnert zich dat hij in mei 1940 wakker werd door laag overvliegende vliegtuigen, het lawaai; herinnert zich overal totale paniek; niemand wist wat er ging gebeuren; herinnert zich pratende mensen op straat, iedereen uitte eigen, verschillende meningen; herinnert zich dat zijn vader hem vertelde dat hij zich geen zorgen hoefde te maken en dat hij zich stil moest houden, en dat zijn vader hem verzekerde dat de Duitsers hem geen kwaad zouden doen; vader vertelde hem dat de Duitsers er waren om de "grote gebouwen" te bezetten; herinnert zich dat er weinig veranderde, omdat kinderen veilig werden beschermd binnen het gezin; geen discussies over de oorlog op school; zegt dat er niets veranderde; herinnert zich dat mensen dachten dat de Duitsers inderdaad de Nederlandse neutraliteit hadden geschonden, maar dat het een beschaafd volk was en dat er daarom wel een reden voor zou zijn; zegt dat er voor een 10-jarige niet veel veranderde en dat hij dat in ieder geval niet zag, maar als volwassene heeft hij de oorlog wel bestudeerd; zegt dat het leven in de families om hem heen verder ging zoals gewoonlijk, alleen had de Koningin het land verlaten; herinnert zich dat Seyss-Inquart naar Nederland kwam en hoe snel de grapjes werden bedacht: zes-en-een-kwart; herinnert zich hoe zijn ouders zeiden dat ze moesten gaan oppassen op wat ze zeiden: niet over politiek praten; alleen positieve uitlatingen over de Duitsers toegestaan; legt uit waarom hij niets negatiefs over de Duitsers mocht zeggen.

[01:] 12:50:00 – [01:] 15:59:59

Herinnert zich de februaristaking; wijdt uit door te zeggen dat de staking te maken had met "problemen met de Joden"; zegt dat hij meer over de oorlog na ging denken in 1941; herinnert zich dat het eerste voorteken was dat joden niet toegelaten werden tot de Luchtbescherming; herinnert zich dat er beloofd werd dat de joden daarna met rust gelaten zouden worden; herinnert zich dat de arrestaties van joden de aanleiding waren voor de februaristaking, zegt dat de Duitsers het niet aan hadden zien komen; herinnert zich affiches die door het verzet op de muren werden geplakt met de oproep tot staking en verzet; zegt dat de Duitsers daar hard op neer kwamen na aanvankelijk zeer verbijsterd te zijn door de brutaliteit van de staking; wijdt uit over het soort affiches dat aangeplakt werden, speculeert over het primitieve productie proces gebaseerd op de kwaliteit van de affiches.

[01:] 16:00 – [01:] 22:59:59

Hij herinnert zich dat kinderen normaliter op straat speelden als de school uit was; herinnert zich niet dat er joodse kinderen op zijn lagere school zaten; zegt dat het leven op school doorging zoals gewoonlijk; omschrijft de reden voor de februaristaking: mensen accepteerden de antisemitische maatregelen niet; omschrijft de antisemitische pers; zegt dat communistische arbeiders de februaristaking in het leven riepen; zegt dat de staking voornamelijk spontaan was; zegt dat het belangrijkste wat hem opviel was dat er veel Duitsers op straat waren; zegt dat Amsterdam er redelijk ongedeerd uit kwam, behalve de Fokker vliegtuigfabriek in Amsterdam-Noord, die gemist werd tijdens een bombardement, dat in plaats daarvan een straat met woonhuizen raakte; omschrijft hoe hij getuige was van hoe joodse mensen uit hun huizen werden gehaald; herinnert zich 'Judenviertel'- en 'Nur für Juden'-borden; herinnert zich hoe hij naar familieleden fietste die op de Hoogste Kadijk woonden, bij het Joodse Kwartier in de buurt; herinnert zich dat het ophalen van joden voornamelijk 's nachts gebeurde; weet niet zeker of niet-joden het Joodse Kwartier in mochten; herinnert zich dat het Joodse Kwartier werd afgezet met hekken; herinnert zich de gele Davidster; herinnert zich twee joodse families die in de buurt van zijn ouderlijk huis op de Bos en Lommerweg woonden; herinnert zich hoe hij naar een joodse dame zwaaide die vaak langs het huis wandelde; legt uit waar de gele Davidster voor diende; zegt dat de kinderen uit de buurt er niet over praatten; zijn ouders vertelde hem zich niet te bemoeien met de gele ster, omdat die opgelegd was door de Duitsers.

[01:] 23:00:00 – [01:] 30:59:59

Hij zegt dat je als kind op straat, op school of thuis was; herinnert zich dat er een grote vrachtwagen binnenkwam en dat de kinderen er naartoe renden om te kijken; herinnert zich dat er Nederlandse politie was en dat ze een man bevolen naar beneden te komen die vervolgens mee werd genomen; herinnert zich dat er volwassenen bij waren, waarvan sommigen sympathiseerden met de man, en anderen zeiden boos dat het tijd was dat "zij" werden weg gehaald, zodat ze eindelijk eens konden gaan werken; herinnert zich dat mensen elkaar vertelden dat de joden naar het oosten werden gestuurd om te werken en te wonen; zegt dat niemand de razzia's openlijk durfde te bekritisieren uit angst dat ze zouden worden gehoord door de SD of andere organisaties; het gezegde "Feind hört mit", de vijand luistert mee; maar mensen kwamen ook bijeen als een ambulance een ziek persoon op kwam halen; herinnert zich dat de dame naar wie de familie op straat zwaaide ook werd opgehaald; herinnert

zich hoe netjes ze gekleed was, en haar hond ook; zegt dat haar man een niet-jood was, en dat hij daarom mocht blijven van de politie, maar dat hij zijn vrouw niet alleen wilde laten gaan, en daarom met haar mee ging; zegt dat hij later hoorde dat de man er op stond dat hij met zijn vrouw meeging; omschrijft wat een "gemengd huwelijk" was; zegt dat de man eens iemand had verteld dat hij, als die dag zou komen, zijn vrouw nooit alleen zou laten gaan; brengt de antisemitische opmerkingen van mensen in verband met de aanhoudend negatieve krantenartikelen over joden; zegt dat het "verbaal antisemitisme" was; zegt over de eerder genoemde vrouw: ze liep niet, ze schreed trots; interpreteert haar waardigheid als verachting voor wat er zich afspeelde; praat over hoe een ander familielid weg werd gehaald in een vrachtwagen, waar een vrouw die ziek in bed lag, met bed en al de vrachtwagen in werd getild; herinnert zich de verklaring dat er in Oost-Europa doktoren waren die voor haar konden zorgen.

[01:] 31:00:00 – [01:] 37:19:59

Hij zegt dat het enige wat hij zij, "Oost-Europa" was; praat over het verzamelpunt voor joden in Amsterdam: de Nederlandse Schouwburg; zegt dat 's avonds om elf uur, middernacht, trams joden naar het Centraal Station brachten, en ze daar op treinen naar Westerbork en andere concentratiekampen zetten; zegt dat alleen Westerbork bekend was, daarnaast spraken mensen alleen over 'het oosten'; herinnert zich hoe mensen positief gestemde ansichtkaarten ontvingen; zegt dat sommige mensen de verhalen in twijfel trokken omdat ze van pogroms wisten; legt uit wat pogroms waren; praat over journalen in bioscopen, die vertelden over wat er in andere regio's gebeurde; zegt dat pogroms in Warschau in de journaals voorbij kwamen of werden besproken; zegt dat mensen in het openbaar niet kritisch waren over het antisemitisme; herinnert zich hoe hij in de tram zat op weg naar de postzegelmarkt, toen een Gestapoagent iemands krant afnam en niemand hem hierop aan durfde te spreken; zegt dat hij zich de naam van de vrouw die in bed werd afgehaald niet herinnert; zegt dat het moeilijk was op het bed de trap af te krijgen; zegt dat mensen in burgerkleden de vrouw en het bed de trap af droegen; zegt dat er laten een vrachtwagen van het bedrijf 'Puls' kwam om het huis uit te ruimen; zegt dat joden de sleutels moesten overdragen; zegt dat hij later hoorde dat mensen verteld werd wat was toegestaan om mee te nemen in de ene koffer die ze mee mochten nemen; zegt dat hij deze mensen niet persoonlijk kende.

[01:] 37:20:00 – [01:] 45:29:59

Herinnert zich dat zijn vader tegen het einde van de oorlog naar 'Radio Oranje' luisterde, dat werd uitgezonden uit Engeland; zegt dat hij onzeker is over het inleveren van radio's; herinnert zich dat ze na het beluisteren van een Engels radiostation, op een Nederlands station afstemden, in het geval dat de politie, SD of Gestapo het huis binnen zouden vallen; zegt dat hij dat nooit heeft meegemaakt, maar daar over had gehoord; zegt dat hij zeker weet dat sommige joden hun radio's moesten inleveren, maar weet niet zegen of niet-joden dat ook moesten; zegt dat joden in een rij moesten gaan staan bij het Entrepodok, bij de Hoogte Kadijk in de buurt, waar ze hun radio's moesten afgeven; zegt dat hij het grote aantal en de diversiteit van de types radio's die hij daar zag niet kon geloven; zegt dat zijn om op de Hoogte Kadijk woonde; zegt dat zijn oom met iemand wilde ruilen van radio omdat zijn eigen radio kapot was; zegt dat niemand dat wilde; zegt dat als resultaat

daarvan hij nooit iemand de joden zo had horen verwensen zoals zijn oom dat deed nadat niemand met hem van radio wilde ruilen; zegt dat zijn oom zo boos was omdat de enige mensen die wel van radio wilden ruilen, wat extra geld wilden (een gulden of een rijksdaalder); zegt dat van toen af aan, zijn oom een fanatieke antisemiet was; praat over het beroep van zijn oom; zegt dat hierna familieleden hierna spraken over de razzia's als dat het tijd was dat de joden werden "opgeruimd"; drukt verbijstering uit omdat "de joden hardwerkende mensen waren net zoals jij [tegen interviewer] en ik"; omschrijft de soorten bedrijven die gerund werden door joden; vraagt zich af of het jaloezie was dat de haat veroorzaakte; zegt dat de meeste Nederlandse mensen voor de overheid werken of voor een bedrijf; zegt dat het hem het meest verbaasde hoeveel mensen beïnvloed werden door de media; zegt dat mensen vertrouwden op wat ze hoorden op de radio; zegt dat het verzet niet was door de holocaust, maar tegen de Duitse bezetting.

[01:] 45:30:00 – [01:] 46:59:00

Hij zegt dat een niet-joods gezin naast een joods gezin woonde; zegt dat de joodse moeder al haar jurken aan de niet-joodse moeder gaf omdat ze dezelfde maat hadden; zegt dat de joodse moeder het enige lid van een 30-koppige joodse familie was dat terug keerde na de oorlog; zegt dat de joodse moeder aan de deurbel trok en dat de andere vrouw de deur open deed; zegt dat de vrouw haar jurk aan had en haar zei dat ze verbaasd was dat ze nog leefde; drukt ontzetting uit over die opmerking en hoe dat moet hebben gevoeld voor de overlevende vrouw; zegt dat hij deze anekdote ergens had gelezen.

[01:] 47:00:00 – [01:] 52:49:59

Hij vertelt weer over de vrouw die werd opgehaald in haar bed; zegt dat "iedereen" hielp; zegt dat daar ook familieleden tussen zaten; herinnert zich hoe hij gefixeerd was op dat bed omdat hij niet begreep waarom ze in bed werd meegenomen; zegt dat de hele familie wegging; zegt dat dit een veronderstelling is dat het een hele familie was, het kan ook zijn dat het alleen de vrouw was; zegt dat hij wegging nadat ze klaar waren met de vrouw de vrachtwagen in tillen; zegt dat de mensen die haar aan boord tilden normale kleren aanhadden, een paar Amsterdamse politiemannen keken toe, maar er was geen kwestie van rellen; zegt dat hij naar het bed keek van ongeveer 150 meter afstand; herinnert zich de vrouw die schreed; zegt dat ze schreed, hoofd omhoog, en dat ze recht vooruit keek, geen afleiding; zegt dat hij de vrouw in bed niet kende; zegt dat toeschouwers zeiden dat ze ergens heen ging waar joodse dokters voor haar zouden zorgen; heeft geen herinnering van of leraren ooit iets zeiden over dat de joden werden weggehaald; herinnert zich dat hij naar de HBS ging aan de Keizersgracht en dat niemand na de oorlog sprak over wat er tijdens de oorlog was gebeurd; herinnert zich dat mensen hun huissleutel gaven aan iemand die het afhalen coördineerde; zegt dat de sleutels werden gelabeld met het adres, en dat mensen daarna kwamen om het huis uit te ruimen [onderbreking door kat die op de tafel springt].

[01:] 52:50:00 – [01:] 57:00:00

Omschrijft dat er een werkwoord in het leven werd geroepen voor het bedrijf 'Puls' dat de huizen van gedeporteerde joden uitruimde: "pulsen"; zegt dat de vrachtwagens

meestal na een paar dagen kwamen, maar er waren geen inbraken; zegt dat de sleutel werd overgedragen aan "een persoon" wanneer de familie werd opgehaald; zegt dat dit een persoon was wiens baan het was om overzicht te houden op het weghalen; benadrukt dat het iemand was die betrokken was bij het weghalen van de familie; zegt dat deze persoon Nederlander was; zegt dat hij heeft gezien dat alles uit het huis werd gehaald; zegt dat niemand vragen stelde of opmerkingen maakte over wat er gebeurde; zegt dat hij zich achteraf afvraagt wat die mensen die het huis uitruimden voor zichzelf meenamen; zegt dat na een tijdje andere mensen in de huizen gingen wonen; zegt dat de huizen eerst opgeknapt werden en dat daarna een nieuw gezin het huis zou huren; zegt dat de tijd tussen het ontruimen en de intrekking van een nieuw gezin, tussen een week en een maand duurde.